

Pospíšil, Ivo

Monografie o Hryhoriji Skovorodovi a obecné otázky ukrajinskosti

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2003, vol. 52, iss. X6, pp. 183-185

ISBN 80-210-3086-0

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103341>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zvláště počátkem 20. let do Československa a především do Prahy příjížděly z hladovějícího Ruska divadla či divadelní skupiny, které zde hledaly dlouhodobé řešení krizové situace ruské kultury. V Praze tak hostovaly skupiny sovětské části MCHATu v čele se Stanislavským, který do Prahy přijel v říjnu 1922, i jeho odnože – skupiny MCHATu v čele s V. N. Kačalovem, která se v Praze objevila již v dubnu 1921, aby zde setrvala až do konce října; hostovala především ve Vinohradském divadle, zajížděla však i do dalších měst. Působily zde i jiné skupiny – Ruské komorní divadlo, Ruské divadlo Lau-di tau, kabaret Modrý pták (1923); Ruské romantické divadlo vystupovalo v Praze s baletním programem na jaře 1923. Je dobře, že kronika zachycuje i mimopražské aktivity včetně Podkarpatské Rusi některých z těchto souborů, zvláště Kačalovovy skupiny MCHATu či pozdější (roku 1923) transformace zahraniční části MCHATu do tzv. Pražské skupiny MCHATu.

Ve druhém dílu se přirozeně proměňuje i sociální zacílení pořádaných akcí – místo pomoci hladovějícím v Rusku, charakteristické pro počátek 20. let, je snaha řešit situaci za světové krize. Vedle aktivit sokolských je zřizována i skupina ruských skautů. Ubývá hostování divadel, zato je pořádáno více koncertů, jichž se zúčastňují i takové osobnosti, jako Igor Stravinskij, jehož přijal 25. února 1930 na pražském Hradě prezident Masaryk. V červnu téhož roku hostuje v Praze se slovenským Národním divadlem Fjodor Šaljapin. Z divadelních aktivit je zajímavý údaj z června 1933 o hostování Prvního ruského pražského divadla na Podkarpatské Rusi.

Oba díly *Kroniky* tedy mapují velké množství akcí po celém území ČSR. Jak však sami vydavatelé uvádějí v předmluvě, lze jejich práci pokládat za první etapu mapování. Pro další fázi bych pokládala za vhodné přihlídnout i k dosavadnímu výzkumu, který byl publikován jak časopisecky, tak monograficky. Nestalo by se tak např., že jsou v Kronice pečlivě zaznamenány přednášky či hudební večery, v nichž je věnována pozornost K. D. Balmontovi, ale o jeho vlastní návštěvě Prahy v červnu 1927 či o jeho jmenování čestným členem Československé akademie věd v roce 1930 údaje chybí. Totéž se týká pražské návštěvy ruského malíře I. Ja. Bilibina a jeho dalších aktivit. Překvapilo mne rovněž, že nebylo přihlídnuto k obrovskému množství bibliografických údajů, shromážděných po léta v pražském Slovanském ústavu, obsahujícím podrobné excerpcy ze širokého spektra českých časopisů. Právě tak by bylo možno doplňovat vakantní místa o velkých zjevech ruské literatury, kultury i dalších složkách veřejného života, protože excerpcy, velkoryse zahájená po druhé světové válce, zahrnovala např. i oblast práva. Systematický výzkum ruské emigrace, prováděný Slovanským ústavem v Praze s velkým pracovním nasazením, má tedy celou řadu dalších možností pro rozvoj a prohlubování jeho aktivit. Dosavadní výsledky svědčí o tom, že pro to má plně předpoklady.

Danuše Křicová

MONOGRAFIE O HRYHORJI SKOVORODOVI A OBECNÉ OTÁZKY UKRAJINKOSTI

Daryna Teteryna: Hryhorij Skovoroda – ukrajins'kyj pys'mennyk, filosof i pedagog. Kyjiv – München, RVA „Triumf“, 2001, 322 s.

Emocí a patosem začíná fundamentální monografie D. Teterynové o Hryhoriji Skovorodovi (dedikace vnučce a dopis čtenářům): motivací je znovu ukázat na minulost ukrajinské literatury a na autora, jehož význam rozhodně přesáhl hranice Ukrajiny právě svými typicky východoslovanskými rysy. Knihu pokládám za vědomou součást současných ukrajinských snah prezentovat Ukrajinu a ukrajinskou kulturu a umění jako svého druhu most mezi Západem a Východem (tedy nikoli jako Východ; takto je koncipována řada současných ukrajinských knih většinou v západní koprodukcí, často německé nebo italské, resp. obecně mezinárodní), spíše jako střední Evropu. Právě postava H. Skovorody (1722–1794) je k prezentaci těchto hodnot a tradic velmi vhodná: vzdělání nabyt také ve střední Evropě, působil na několika místech na Ukrajině (Kyjev, Charkov) a zprostředkovával – stejně jako jiní – evropské myšlenkové proudy.

Proto má v knize svou logiku, že první oddíl (kapitola) je věnován souvislostem Skovorodovy tvorby. Vztah mezi Ukrajinou a Moskevskou Rusí charakterizuje autorka takto: „Московщина стояла на низькому культурному рівні, порівнюючи з Україною, їм був чужим звичай дипломатичної ввічливості, хоч деякі і надягнули на себе європейський одяг, але в їх середнім сидів подавньому хлоп“ (s. 11). To je sice pravda, ale právě to, že Rusko „přeskočilo“ prostor Němci tradičně nazývaný Ostmitteleuropa, umožnilo jeho „raketový“ rozvoj a ve svých důsledcích i paradoxní „zázrak ruské literatury“. Tato tradiční ruská ignorance střední Evropy je sice pro nás jako Středoevropany ponižující, ale je realitou, která s sebou nesla i možnost na jedné straně ruské „světovosti“ a na druhé české či ukrajinské středoevropskosti, tedy spíše lokálnosti, přičemž hlavní poetologické impulsy přicházely tehdy z jihozápadu (Itálie) a západu (Francie, Anglie).

Nicméně středoevropský archaismus ve smyslu specifické podoby evropských kategorií, jako byla renesance, reformace a baroko, vyvolával po letech zájem právě zvláštním protnutím, komprimací různých, často protikladných kulturních vrstev. V závěru této knihy o Skovorodovi je zmiňován ruský prozaik a dramatik N. S. Leskov (1831–1895), jenž se nechal Skovorodou jako znalec jeho díla inspirovat. Právě on jako autodidakt „objevil“ Rusům po Petrových „proražených oknech“ netradiční cestu na Západ; nikoli Petrohrad – Berlín – Paříž, ale Petrohrad – Moskva – Kyjev – Krakov – Praha – Paříž, tedy kulturní cestu v podstatě slovanskou, vedoucí několika geopolitickými a kulturními prostory (velkoruským, ukrajinským, haličsko-polsko-rakousko-českým).

Je nepochybné, že se geopolitický prostor Ukrajiny a Běloruska stal tranzitivní zónou k působení katolicismu, baroka, sylabické versifikace a že právě v tomto kadlubu se formovala specifická podoba kulturní a politické ukrajinskosti i zárodky jejího schizoidního východozápadního charakteru. Jiná věc je, že autoři, které Václav Černý zařadil do své antologie *Kéz hoří popel můj* (1967), např. I. Velyčkovskij, patří současně k několika východoslovanským literaturám. Jinak řečeno: málo se autorka orientovala na kategorie, které kultivoval slovenský či mezinárodní tzv. *Đurišinův tým* (zvláštní meziliterární společenství, meziliterárnost, dvojdomost a vícedomost, biliterárnost a polyliterárnost) – je o tom dosti rozsáhlá sekundární literatura (viz mj. Dorovský, I.: *Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie*. Brno 1997; Dorovský, I.: *Balkánské meziliterární společenství*. Brno 1993; *Đurišin, D. a kolektiv: Osobitné medziliterárne spoločenstvá I-VI*. Bratislava 1987–1993; *Đurišin, D.: Čo je svetová literatúra?* Bratislava 1993; Pospíšil, I.: *Genologie a proměny literatury*. Masarykova univerzita, Brno 1998; *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria. La Méditerranée. Un réseau interlittéraire*. *Stredomorie medziliteráma sieť*. A cura di Dionýz *Đurišin* e Armando Gnisci. Università degli studi di Roma „La Sapienza“, Studi [e testi] italiani. Collana del Dipartimento di italianistica e spettacolo, Bulzoni Editore, Roma 2000; Pospíšil, I.: *Razance a citlivost: K fenoménu Střední Evropy v meziválečném období – tři vybraná vota separata k brněnské habilitaci Romana Jakobsona. Slovensko-české vztáhy a súvislosti, zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vztáhy a súvislosti, ktorá sa ukutočnila 26.-27. októbra 2000 v Bratislave*, Bratislava 2000, s. 49–60; Pospíšil, I.: *Sedmero úskalí a inspirací. Slovenská literatúra 1993*, 4, s. 292–295; Pospíšil, I.: *Slovanské literatury na počátku nového věku*. In: *K úloze Slovanů v historii a současnosti. Kolokvium u příležitosti 150. výročí Slovanského sjezdu v Praze*. Vydala Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu, Praha 1998, s. 34–37; Pospíšil, I.: „Stará“ a „nová“ komparatistika: pragmatismus a ruský maximalismus u Karla Čapka. *Opera Slavica 1993*, 1, s. 16–24; Pospíšil, I.: *Utopičnost a hlubinnost literární vědy. Meditace in margine projektu Dionýze Đurišina. Opera Slavica 1993*, 1., s. 44–47; Pospíšil, I.: *Významy a smysl (literárněvědné) slavistiky (Příspěvek do diskuse)*. *Slavica Litteraria*, X 4, 2001, s. 87–94; *Román a „genius loci“*. *Regionalismus jako pojetí světa v evropské a americké literatuře*. Red. Anna Housková a Zdeněk Hrbata. Praha, sine).

Ruská delimitace a růst „ruského chlopa“ začaly v situaci, kdy se Rusko orientovalo na Západ bez polsko-ukrajinsko-běloruského zprostředkování. Tak již bylo koncipováno proslulé, byť krátkodeché, dvorské divadlo druhého Romanovce Alexeje Michajloviče vytvořené německým pastorem Gregorem, nemluvě o Petrových snahách najít vzory pro své státní zřízení ve Švédsku a pro průmysl a vojenství v Holandsku a Anglii – nicméně již polsko-ukrajinské nárazníkové teritorium svou kulturní misí ve východoslovanském prostoru splnilo (viz o tom: *Reflections on Russia in the*

Eighteenth Century. Edited by Joachim Klein, Simon Dixon and Maarten Fraanje. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2001).

Jsem toho názoru, že se dlouho udržoval celovýchodoslovanský charakter literatury vznikající na území východních Slovanů: násilné modernizace a nacionalizace (ať již rusifikační, ukrajiniizační nebo bělorusizační) těchto jevů neodpovídá historické realitě. Šlo o jevy kulturně otevřené nejen Západu, ale i Východu. Prozrazuje to ostatně právě život a dílo H. Skovorody, hlavně jeho jazyk, podstatně bližší moderní ruštině, využívající však plnou měrou ukrajinizmů, ukrajinských přísloví, reálií a aluzí, ale současně v mnohém zachovávající i církevněslovanskou strukturu lexikální a morfológickou (aoristy ad., některé rysy syntaxe apod.).

Autorka prezentuje Skovorodu komplexně jako básníka, prozaika, filozofa, náboženského myslitele a pedagoga. To je jistě velká přednost této monografie; tato šíře však brání autorce, aby šla více do hloubky. To se týká jak poetiky Skovorodovy poezie a prózy, tak jeho náboženské filozofie – ostatně o těchto artefaktech vznikla již dříve řada jiných děl. Zato interně, místy i externě komparatistická metoda umožnila badatelce vytvořit kontext Skovorodova díla, kde se objevuje nejen renesančně reformační a barokní rámec, ale také rokoko, klasicismus a jména Meletije Smotryckého, Ivana Velyčkovského, Symeona Polockého, Teofana (Feofana) Prokopovyče, barokní školské drama apod. Právem Teterynová upozorňuje na psychologický základ Skovorodovy kreativní subjektivity (fatalismus, filozofie vůle, stoicismus apod.).

Jistě má svou pravdu D. Čyževskij, když Skovorodu pokládá za velkého ukrajinského spisovatele barokní epochy, ale ještě mnohem důležitější – na což autorka nepřímo ukazuje – je synkretický ráz jeho díla. V jednom celku, doslova vedle sebe stojí a ještě častěji se prolínají a prostupují kulturní vrstvy v komprimované, zhuštěné, paradoxní podobě. Skovoroda je ještě v podstatě dědic velkých tradic středověku, jeho myslitelství a jeho gotického mysticismu, který u něho prochází barokním sítem. Současně však jeho přirozený antropologismus, na nějž Teterynová upozorňuje, přivedl do jeho díla renesanční titanismus, barokně rokokovou klasicistickou didaxi a exemplární bajkovou miniaturu vytvářející již klasicistickou vizi všemocného tvaru a osvícenskou podstatu omnipotentního vzdělání; žila ukrajinského folklóru je však vede až na pokraj preromantismu, jak je ostatně pro jeho dobu charakteristické.

Jestliže šíří a kompaktnost monografie lze pokládat za její nepopiratelný klad, nápadná i nenápadná Skovorodova ukrajinizace byla podle mého soudu zbytečná. Za nešťastné pokládám zejména nadužívání dlouhých citátů z poemy Pantelejmona Kuliše (1819–1897); jednak nemůže jít vždy o důvěryhodné prameny, ale o básnickou licenci, kreativní nadsázku, jednak se tím vytváří jazykový kontrapunkt k vlastnímu Skovorodovu textu, který se ovšem uvádí podstatně méně. To, že Skovoroda reflektuje zjevnou ukrajinskost a její funkci mediátora a mostu, je zcela jasné již z jeho středoevropského školení a kreativního zakotvení na ukrajinské půdě a v ukrajinském hloubavém, melancholickém folklóru. Současně Skovoroda vytváří onen most jako spojnicí východoslovanského a mediteránního prostoru (greko-latinská orientace) svým studiem antické filozofie, jazykovou kompetencí a překlady. To vše Teterynová ve své knize ostatně přesně zachytila.

Po úvodním oddílu, který zahrnuje i pasáže o Skovorodově životě a jeho vlastenectví, následuje druhý oddíl literární, třetí filozofický, náboženský a pedagogický a čtvrtý ohlasový a odkazový. Oba klíčové oddíly – literární a filozofický – by si zasloužily prohloubení především ve směru srovnávacím. Ohlasový oddíl je příliš kusý, nikoli analytický, spíše jen výčtově informativní a také apologetický (mimo jiné v něm postrádáme český výbor Rozmluva o moudrosti z roku 1983 s hutnou studií sestavovatelky Z. Genyk-Berezovské Myslitelský a básnický odkaz Hryhorije Skovorody). Méně znalému čtenáři jsou určeny vysvětlivky (světoví spisovatelé a filozofové), jež však knihu posouvají spíše k populárnějším polohám.

Kniha D. Teterynové o Hryhoriji Skovorodovi pokrývá jeho život, dílo i souvislosti komplexně: v tom je její přínos a její hlavní funkce, která zahrnuje jak vědecké poznání, tak národní sebeuvědomění. Přesto si myslím, že by ztlumení patosu, emoce a apologetiky této nové a dobré skovorodovské monografii prospělo.